

Наталія ГРИГОРАШ

СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ БОЛГАРИСТИКИ В УКРАЇНІ У XIX ст.

Зародження українсько-болгарських культурних зв'язків, як відомо, сягає глибокої давнини й справедливо датується дослідниками IX–X ст. Саме у той час, за словами знаного українського славіста І.Свенціцького, “з хвилиною прояви самостійного смаку естетичного і дійсного засвоєння Києвом якраз письменства південнослов'янської [староболгарської. – Н.Г.] мови – Київська Русь увійшла у зв'язок із могутнім світоглядом і закріпила за собою стале місце в культурно-історичному круговороті Євразії”¹. Що ж до становлення української літературознавчої болгаристики як складової частини вітчизняної славістики, то вона зародилася лише, у 30–40-ві роки XIX ст. У цей час з друку вийшли праці відомих болгаристів Ю.Венеліна, О.Бодянського, І.Срезневського, В.Григоровича, а згодом М.Драгоманова, О.Потебні, М.Дашкевича та ін.² Досліджуючи пам'ятки усної та писемної культури Болгарії, вони, хоч і вимушені були писати в основному російською мовою, безперечно, зробили вагомий внесок у розвиток української літературознавчої болгаристики.

На наш погляд, несправедливо вважати Юрія Венеліна (справжнє прізвище Гуца, 1802–1839) лише російським славістом³. Народившись на Закарпатті, він завжди відчував духовний зв'язок з батьківським краєм, зі своїми земляками, знав історію українського народу, високо цінував і вивчав його культуру. Змушений на першому курсі припинити навчання на філософському факультеті Львівського університету, де у нього і пробудився інтерес до славістичної проблематики⁴, Ю. Венелін вирушив до Москви. Але й там, за свідченням його двоюрідного брата І.Молнара, “витримавши остаточне випробування на звання лікаря [Ю.Венелін закінчив медичний факультет Московського університету. – Н.Г.], він з'явився на ґрунті літератури слов'янським істориком, археологом, географом і етнографом”⁵. Дослідник, якого “обставини

¹ І. Свенціцький–Свяцицький І. Національне і інтернаціональне в письменстві і мистецтві давньої України // Ювіл. зб. на пошану акад. М.С.Грушевського. Т.2. К., 1928. С.436.

² Чорній В.П. Юрій Венелін – будитель слов'янських народів // Проблеми слов'янознавства. 1990. Вип. 42. С.92–95; Страшнюк С.Ю. Болгаристика в Харківському університеті (1805–1869) // Проблеми слов'янознавства. 1990. Вип.42. С.119–126; Копилов С.А. Болгаристика в Київському університеті в кінці XIX– на початку XX ст. // III Дриновские чтения. Проблемы источниковедения, историографии, истории и культуры Болгарии, истории болгаристики: Тезисы докладов, 25–27 октября 1994 г. Х., 1994. С.99–101; Смольська А.К., Войцева О.А. Славістичні традиції Одеського університету // Славістичні науково-освітні центри в Україні (вчора – сьогодні – завтра): Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 травня 1994 р.). К., 1995. С.70–73 та ін.

³ Байцур Т. Юрій Іванович Венелін. Братіслава-Пряшів, 1968. С.294.

⁴ Чорній В.П. Юрій Венелін (Гуца) і Львівський університет // Ю.І. Венелін і розвиток між-слов'янських взаємозв'язків: Тези допов. і повідомл. наук. конф., присвяч. 150-річчю від дня смерті Ю.І. Венеліна. Ужгород, 1989. С.41–43.

⁵ Древние и нынешние Болгаре въ политическомъ, народописномъ, историческомъ и религиозномъ ихъ отношеніи къ Россіянамъ. Историко-критическія изысканія Юрія Венелина. Т.1. М., 1856. С.VIII.

понесли на службу іншим слов'янським народам”⁶, першим з тогочасних славістів здійснив наукове відрядження до Болгарії. Його унікальна праця “Давні і нинішні Болгари ...” (1829) мала, на думку самого автора, привернути увагу усього вченого світу до недостатньо дослідженої південнослов'янської країни⁷. Розповідаючи про болгарську літературу, Ю.Венелін відзначав благотворний вплив на її розвиток відомих освітніх діячів Болгарії. Зокрема, про перший болгарський буквар П.Берона він писав: “Я не бачив жодної російської азбуки, котру можна було б гідно порівняти з цією книжкою, досить повчальною”⁸. Доказом визнання наукової значимості книги Ю.Венеліна та її популярності стало перевидання “Давніх і нинішніх Болгар...” у 1856 році. У передмові до нього І.Молнар з почуттям гордості за брата визнав, що Ю.Венелін “звернувся до болгар, відтворив і зв'язав надовго духовний союз між ними [болгарами] і нами [східними слов'янами]”⁹.

Високо оцінений і внесок Ю.Венеліна у вивчення болгарського фольклору. Н.Шумада, зокрема, відзначала, що “фольклор цікавив Венеліна у різних аспектах: як джерело знань про історію народу, особливості його життя, як предмет теоретичних досліджень, як матеріал для художніх творів”¹⁰. Серед фольклористичних студій Ю.Венеліна найгрунтовнішими були дослідження “Про джерела народної поезії загалом і південноруської особливо” (1834) та “Про характер народних пісень у Слов'ян Задунайських” (1835). Проаналізувавши значну кількість народно-поетичних та пісенних творів, Ю.Венелін вказав на витоки такої визначальної особливості південнослов'янського фольклору, як його героїзм. “Стан героїзму задунайців засвідчено історією усіх часів”¹¹, – підкреслював Ю.Венелін, маючи на увазі насамперед умови їх турецького поневолення. “І якщо героїзм становить головну струну у почуттях болгар та сербів, то й у їх піснях, – переконаний Ю.Венелін, – панує героїзм”¹². Саме героїзм і став тим поштовхом до зародження у душі болгар пісень про відважних месників-гайдуків, захисників рідної землі. Дослідник захоплювався також простотою і водночас глибоким змістом пісень, створених у процесі важкої фізичної праці. Адже “простота, – наголошував Ю.Венелін, – народжується не у кабінеті, а на полі”¹³. Він прислухався до оповідей купців про болгарських царів і, порівнюючи їх з історичними переказами українських козаків, знаходив чимало подібних мотивів, тем. Не позбавлений певної пафосності спільний для усіх слов'ян висновок дослідника, що ґрунтується на конкретному матеріалі: “Взагалі пристрасть ця до переказів є вроджене почуття, яке і можна назвати любов'ю до історії. Ця пристрасть народу є його епічне, героїчне почуття, ця пристрасть є геній”¹⁴.

⁶ Гнатюк В. Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венеліна). З нагоди століття його уродин // Записки НТШ. 1902. Т.42. Кн. III. С.4.

⁷ Древніе и нынѣшніе Болгаре ... Критико-историческія изысканія Юрія Венелина. Т.1. М., 1829.

⁸ Там само. С.16.

⁹ Древніе и нынѣшніе Болгаре ... Историко-критическія изысканія Юрія Венелина. Т.1. М., 1856. С.XXXVIII.

¹⁰ Шумада Н.С. Ю.І.Венелін як збирач і дослідник українського фольклору // Народна творчість та етнографія. 1961. № 3–4. С.78.

¹¹ О характерѣ народныхъ пѣсенъ у Славянъ Задунайскихъ. Набросано Юріємъ Венелинымъ. М., 1835. С.66.

¹² Там само.

¹³ Там само. С.118.

¹⁴ О характерѣ народныхъ пѣсенъ у Славянъ Задунайскихъ. С.100.

Праці Ю.Венеліна з болгарського фольклору високо оцінені болгарськими ученими. Наприклад, Хр.Стоїлов наголошує, що Ю.Венелін “не лише полюбив нашу [болгарську] народну словесність, а й оцінив першим її значення для науки”¹⁵. Учений розробив схвально прийнятий болгарами¹⁶ перспективний план вивчення їх фольклору, який передбачав дослідження не лише народних пісень, а й національних звичаїв, повір’їв тощо. На жаль, через ранню смерть Ю.Венелін встиг приділити велику увагу лише болгарській народній поезії й історичним пісням, наголосивши на їх винятково важливому значенні у патріотичному вихованні болгарського народу. Належно оцінивши працю Ю.Венеліна, академік М.Арнаутов назвав його фундатором фольклористики у Болгарії¹⁷, адже він перший у своїх історико-філологічних та етнографічних дослідженнях показав, яке велике значення для відродження болгарської культури – духовного надбання усього слов’янства – мали народні пісні, оповідки, історичні перекази, обряди, звичаї тощо.

Будучи послідовним прихильником комплексного дослідження славістичних проблем, поєднуючи “в одній і тій же справі користь трьох предметів: Філології, Поезії, Історії”¹⁸, Ю.Венелін першим вказав на необхідність розгляду болгарської культури у загальнослов’янському контексті. У 1834 р., за пропозицією Вченої ради Московського університету, він розробив проект комплексної програми викладання слов’янських мов і літератур – проект, котрий “являв собою першу програму викладання славістики в Росії і навіть у слов’янських країнах, одержав високу оцінку таких учених, як В.І.Златарський, І.Д.Шишманов, П.Лавров та ін.”¹⁹

1838 р. побачила світ книга Ю.Венеліна “Про зародження нової болгарської літератури”, в якій учений відзначив: 1) жодне зі слов’янських племен не мало стільки рукописів на своєму нарідчій, скільки болгар; 2) жоден з європейських народів не міг похвалитися такою значною кількістю пам’яток старовини, написаних рідною мовою ще у IX ст.²⁰ Наголосивши на ранньому розквіті болгарської писемності, Ю.Венелін водночас був змушений визнати згубний вплив на її подальший розвиток певних суспільно-політичних процесів – міжособних воєн, знищення культурних пам’яток у час чужоземного поневолення. Учений займався дослідженням болгарської літератури, котра тільки-но починала відроджуватися, не з метою критики її, а через потребу популяризації цієї літератури у світі. Приділивши у своїй книзі увагу творам Н.Рілського, Х.Павловича, А.Кипіловського, К.Огняновича, Е.Васкідовича, Р.Поповича та інших діячів болгарської культури, Ю.Венелін визнав їх виняткове значення для духовного розвитку болгарського народу у першій третині XIX ст. Що ж до самого Ю.Венеліна, ім’я якого, за словами І.Франка, “стоїть гідно обіч імен таких болгарських патріотів, як Любен Каравелов, Раковський, брати Миладинови, Заря [Захарій. – Н.Г.] Стоянов”²¹, то не буде перебільшенням вважати, що і завдяки науковому доробку українського славіста “вийшов перший міцний та ясний товчок їх

¹⁵ Стоїловъ Хр.П. Дѣйность на Венелина по българския фолклоръ // Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ София, 1905. LXVI. Свезка 5–6. С.345.

¹⁶ Балабановъ М.Д. Отзывъ въ България по Венелиновитѣ писма // Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. 1890. Кн. II. С.288.

¹⁷ Арнаутов М. Очерци по българския фолклор. София, 1968. С.138.

¹⁸ О характерѣ народныхъ пѣсень у Славянъ Задунайскихъ. С.118.

¹⁹ Байцура Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX века. Пряшев, 1971. С.181.

²⁰ Венелинъ Ю.И. О зародышѣ новой болгарской литературы. М., 1838. С.10.

²¹ Франко І. Болгарські праці М.Драгоманова // Франко І. Зібр. тв.: У 50-ти т. Т.46. Кн.2. С.25.

національного відродження”²². Як справедливо зазначив відомий російський літературознавець О.Піпін, після Ю.Венеліна “уже не можна було забути про болгар”²³, про їхню багатотисячлітню історію та високорозвинену культуру. Свідченням важливості й актуальності для сьогодення проблем, які досліджував Ю.Венелін, є видання його праць, котрі довгий час залишалися у рукописах²⁴, а також поява ряду ґрунтовних публікацій про наукову діяльність відомого закарпатця, зокрема про його внесок у болгаристику²⁵.

Чималі заслуги у розвитку болгаристики уродженця Чернігівщини Осипа Бодяньського (1808–1877), котрий після закінчення 1831 р. Переяславської духовної семінарії, як і Ю.Венелін, пов’язав свою долю з Московським університетом. Але через усе життя він проніс любов до своєї батьківщини, присвятив їй літературну, наукову і видавничу діяльність²⁶. Відтак І.Франко справедливо назвав О.Бодяньського одним із найзаслуженіших діячів на полі українознавства в Росії ХІХ ст.²⁷

Зацікавившись у Московському університеті славістичними проблемами, О.Бодяньський 1837 р. з успіхом захистив магістерську дисертацію на тему “Про народну поезію слов’янських племен” і став першим українським ученим, котрий здобув науковий ступінь за дослідження у галузі слов’янознавства. Ця праця О.Бодяньського, як твердить болгарська дослідниця Л.Мінкова²⁸, привернула увагу його студентів, один з яких – Л.Каравелов – згодом став відомим болгарським письменником і політичним діячем, інший – М.Дрінов – ученим-істориком. Їм імпонувала думка О.Бодяньського про значення фольклору (його у праці названо народною поезією) для відображення історичної долі народу й відродження національної літератури²⁹. Будучи переконаним, що “слов’яни [у тому числі болгар. – Н.Г.] по праву зветься найбільш поетичним народом у Європі”³⁰, О.Бодяньський вважав доцільним комплексне дослідження, зокрема, болгарської юнацької героїчної пісні. “Історик, Філософ, Філолог і Поет, коли хочуть знати народ слов’янський, оцінити його належно, повинні звернути усю свою увагу, – наголосив учений, – на його пісні”³¹. Є всі підстави працю О.Бодяньського “Про народну поезію слов’янських племен” розглядати як програмну з теорії літератури. У ній, у розвиток міркувань Ю.Венеліна, не лише зроблено акцент на неповторності поетично-пісенної творчості кожного слов’янського народу, а й наголошено на необхідності якнайшвидше припинити “по-

²² Там само.

²³ *Пытин А.Н.* Русское славяновѣденіе в ХІХ-мъ столѣтіи // Вестникъ Европы. 1889. Кн. VIII. С.710.

²⁴ *Ю.И.Венелин.* Грамматика нынешнего болгарского наречия. Публикация подготовлена Г.К.Венедиктовым. М., 1997.

²⁵ *Васильківський В.* Від Гуцульщини до Болгарії // Слово і час. 1992. № 4. С.50–55; *Данилюк Д.Д.* Ю.І.Гуца-Венелін. Ужгород, 1995; *Шумада Н.С.* Маловідомі сторінки діяльності Юрія Венеліна в історії слов’янознавства // Слов’янський світ. Міжвідомчий щорічник. Присвяч. ХІІ Міжнародному з’їздові славистів. К., 1997. С.124–131.

²⁶ О.М.Бодяньський и его заслуги для изучения Малороссіи. Н.П.Василенка: [Оттискъ изъ журнала “Кіевская Старина”. К., 1904].

²⁷ *Франко І.* Осип Бодяньський // Зібр. тв.: У 50-ти т. Т.34. С.438.

²⁸ *Минкова Л.* Осип Максимович Бодяньський и его вклад в развитие болгаристики в России // Литература и история. Освободительная война 1877–1878 годов и болгарская литература: Статьи болгарских литературоведов. М., 1979. С.264.

²⁹ О народной поэзии Славянскихъ племень. Разсужденіе на степень Магистра Філософскаго Факультета перваго Отдѣленія, кандидата Московскаго университета Іосифа Бодяньскаго. М., 1837. С.14.

³⁰ Там само. С.23.

³¹ Там само. С.26–27.

рабському копіювати один одного”³², а “з чужого ліпшого переймати лише те, що без насилля прищеплюється, засвоюється, перетворюється на рідне”³³.

Наприкінці 1837 р. О.Бодянський вирушив у наукову подорож по слов’янських землях, що тривала до вересня 1842 року. Листи вченого до відомих славистів того часу підтверджують його зацікавленість болгарською проблематикою, зокрема кирило-мефодіївськими пам’ятками. У монастирі Св. Василя Великого у Львові він знайшов збірник з уміщеним у ньому Житієм Кирила, про що наприкінці грудня 1837 р. сповістив листом з Праги М.Погодіна³⁴. 12 квітня 1838 р. датований лист О.Бодянського, в якому йшлося про віднайдення ним у бібліотеці рідної Переяславської духовної семінарії двох Євангелій XVI ст., котрі засвідчували перекладацьку майстерність Кирила і Мефодія. Український учений не без задоволення інформував М.Погодіна як одного з натхненників “москвофільства” про те, що Святе Писання було перекладене солунцями на “малоросійську мову”³⁵. Це міркування, звісно, було продиктоване національною гордістю О.Бодянського, бо Кирило та Мефодій не могли знати “малоросійської” мови, а переклали Святе Писання імовірно мовою солунських слов’ян. О.Бодянський був переконаний: “Болгарія була колискою нашої [церковнослов’янської] мови, саме звідти ми одержували свої богослужбні книги”³⁶. Відтак стає зрозумілим, чому у Празі він разом із П.Й.Шафариком заглибився в читання давніх болгарських текстів, про що довідуємось з його листа до М.Погодіна від 24 березня 1838 р.³⁷ Невдовзі після цього О.Бодянський інформував М.Погодіна про ієромонаха Н.Рілського – автора першої граматики для болгарських шкіл; архімандрита Н.Хілендарського – перекладача з грецької мови на болгарську книжок для дітей; окрім того, він висловив подяку професору Одеського університету М.Мурзакевичу за надіслану йому брошуру Ю.Венеліна “Про зародження нової болгарської літератури”³⁸. Усе це є підтвердженням великого інтересу О.Бодянського до культури спорідненого з нами народу, батьківщину якого ученому через хворобу не вдалося відвідати.

Після повернення з подорожі, у вересні 1842 р., до Московського університету О.Бодянський обійняв посаду екстраординарного професора й очолив кафедру “Історії і літератури слов’янських нарідів”. Одним з його учнів у той час був О.Котляревський, згодом професор-славист Київського університету, якого О.Бодянський познайомив зі своїм студентом з Болгарії Л.Каравеловим. Відомо, що, готуючи до захисту магістерську дисертацію на тему “Про похоронні звичаї язичницьких слов’ян” (1868), О.Котляревський, за порадою О.Бодянського, використав у ній одержані від Л.Каравелова матеріали з болгарського фольклору³⁹.

Особливо плідною була видавнича діяльність О.Бодянського. Якщо “завершених досліджень ним видано порівняно мало, то, – як зазначав І.Срезневський, – кількість

³² О народной поэзии Славянскихъ племень. Разсужденіе на степень Магистра Філософскаго Факультета перваго Отдѣленія, кандидата Московскаго университета Юсифа Бодянскаго. С.4.

³³ Там само.

³⁴ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). Вып. 1-й. Письма О.М.Бодянскаго. М., 1879. С.9–10.

³⁵ Там само. С.38.

³⁶ Там само. С.15.

³⁷ Там само. С.34.

³⁸ Там само. С.53, 75.

³⁹ Минкова Л. Осип Максимович Бодянский ... С.266.

перекладів і видань пам'яток – без перебільшення можна сказати – величезна”⁴⁰. Так, 1843 р. О.Бодяньський опублікував “Розповідь про письменна” чорноризця Храбра, 1847 р. – переклад з чеської мови праці П.Й.Шафарика “Про розквіт слов'янської писемності в Болгарії” та ін. Перший редактор чи не найавторитетнішого тогочасного наукового видання “Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете”, що почало виходити з 1846 р., виступив у ньому з пропозицією про систематичне публікування кирило-мефодіївських джерел грецькою, латинською і староболгарською мовами⁴¹. Завдяки О.Бодяньському побачили світ всім раніше не відомих списків житій Мефодія – унікальних пам'яток староболгарської історії, літератури, культури. А 1855 р. вийшла друком його докторська дисертація “Про час виникнення слов'янських письмен”. У ній О.Бодяньський, зосередившись на дослідженні кирилиці, закликав своїх наступників не обмежуватися суто лінгвістичними аспектами кирило-мефодіївської проблематики, а розглядати їх

у комплексі з історичними, літературознавчими, культурологічними, бо “багато ще у житті солунців змушує нас, – наголосив учений, – бажати ліпшого і більш точного роз'яснення”⁴². І багатоаспектна кирило-мефодіївська тема відтак стала об'єктом серйозних досліджень істориків та філологів на Україні не лише у ХІХ, а й у ХХ ст., що могло б бути предметом окремої розмови.

Світову славу своїми працями з історії та культури слов'ян здобув вихованець, а згодом професор Харківського університету Ізмаїл Срезневський (1812–1880). Здійснивши у 1839–1842 рр. подорож по слов'янських землях, він зібрав унікальний матеріал, котрий ліг в основу розробленого ним енциклопедичного славістичного курсу, розрахованого на три навчальні роки. Програму його вчений представив у своїй першій публічній лекції у Харківському університеті 16 жовтня 1842 р. ”⁴³ Розглядаючи кожний слов'янський народ окремо, я оглядаю його історію, географію, побут, розвиток нарід, народну словесність, писемну літературу”⁴⁴ – підкреслив у згаданій лекції І.Срезневський, засвідчивши у такий спосіб свій намір комплексно досліджувати славістичні проблеми.

Як один із найкращих на той час знавців не лише давньої болгарської писемності, а й культури болгарського Відродження І.Срезневський, на переконання дослідників,⁴⁵ першим почав давати студентам систематизовані відомості з історії, етнографії, мови, літератури й фольклору болгарського народу, заохочувати їх до наукових пошуків у галузі болгаристики. Саме І.Срезневському належить авторство терміна “болгарист”⁴⁶.

⁴⁰ Срезневский И.И. На память о Бодяньскомъ, Григоровичѣ и Прейсѣ, первыхъ преподавателяхъ славянской филологіи. СПб., 1878 // Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. 1878. Т.ХVIII. № 6. С.38.

⁴¹ Чтения въ Императорскомъ Обществѣ Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ. Повременное издание. 1863. Кн.2. Апрель–Іюнь. С.ІІІ–ІV.

⁴² О времени происхожденія славянскихъ письменъ. Сочиненіе О.Бодяньскаго. Съ 19-ю снимками. М., 1855. С.1.

⁴³ Вступительная лекція И.И.Срезневскаго въ Харьковскомъ университетѣ 16 октября 1842 года // Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1893. Ч.287. Май. С.110–133.

⁴⁴ Там само. С.113–114.

⁴⁵ Страшнюк С.Ю. Болгаристика в Харьковскомъ университетѣ (1805–1869) // Проблеми слов'язознавства. 1990. Вип.42. С.123.

⁴⁶ Переписка И.И.Срезневскаго с В.И. Григоровичем // Списание на Българската академия на науките. 1934. Т.54. С.42.

Про інтерес ученого до болгарської літератури свідчить, зокрема, його епістолярна спадщина. Так, один із листів І.Срезневського до В.Ганки містить бібліографічний огляд болгарських літературних джерел 1840–1845 рр.⁴⁷, поглиблений згодом у найбільш відомому його дослідженні харківського періоду “Нарис книгодрукування у Болгарії” (1846). Зазначивши у цій праці, що “болгари мають уже початки своєї літератури”⁴⁸, І.Срезневський сповістив про помітну подію у літературному житті Болгарії, яка почала відроджуватися, – публікацію поеми Н.Герова “Стоян і Рада”. Учений компетентно стверджував, що “початки болгарської літератури гідні уваги допитливого слов’янина не лише у філологічному відношенні: вони засвідчують прагнення народу вийти на шлях освіченості”⁴⁹. І таким шляхом, на думку вченого, має іти кожний народ, котрий протистоїть духовному занепаду, виборює собі гідне місце серед цивілізованих народів.

Значимо, що у своїх спостереженнях за розвитком болгарської культури І.Срезневський неодмінно орієнтувався на досягнення у цій галузі своїх попередників – В.Апрілова, Ю.Венеліна та ін., а також брав до уваги бібліографічну інформацію з періодичних видань тогочасної Болгарії⁵⁰. У “Нарисі книгодрукування ...” І.Срезневського згадано, зокрема, перший болгарський журнал “Любословіє” (редактор К.Фотінов), що виходив у 1844–1845 рр. і друкував на своїх сторінках, окрім різноманітних географічних описів і статистичних матеріалів, повчальні тексти, уривки з житій святих, історичні оповідання тощо. Щоправда, у цьому часописі, на думку І.Срезневського, бракувало “фактичних статей про Болгарію і болгар”⁵¹. Натомість альманах К.Огняновича “Забавник за лято 1845”, котрий вийшов друком у Празі, детально інформував читачів про тогочасний стан освіти у Болгарії. У “Нарисі книгодрукування ...” І.Срезневський звернувся до болгарських письменників з порадою не цуратися рідної мови, глибоко вивчати і правдиво висвітлювати історію свого краю, постійно знайомити читачів із зразками культури старовини і сучасності⁵². Це звернення І.Срезневського до болгарських письменників, що, зрозуміло, могло бути адресоване без винятку усім слов’янським письменникам, не втратило актуальності і сьогодні.

Другим після Ю.Венеліна наукову подорож до поневоленої турками Болгарії здійснив у 40-х роках XIX ст. декан історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету, відомий мовознавець та літературознавець Віктор Григорович (1815–1876). Цій поїздки передували серйозні заняття майбутнього вченого у Москві, які цілковито переконали його у важливості й необхідності вивчення слов’янщини⁵³. На думку В.Григоровича, перші славісти повинні були зосередитись на етнографічному дослідженні слов’ян, вивченні головних слов’янських мов, на проблемах загального слов’янського мовознавства й порівняльної історії слов’янських літератур. Подорожуючи протягом 11 місяців так званою Європейською Туреччиною, вчений цікавився пам’ятками культури південних і західних слов’ян – болгар і сербів. Але основним об’єктом його уваги стали невідомі раніше

⁴⁷ Цветанов Ц. Материали по история на българската библиография до Освобождението. София, 1955. С.85–88.

⁴⁸ Срезневский И. Очеркъ книгопечатанія въ Болгаріи // Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1846. Ч.51. Сентябрь. С.4.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. С.24–25.

⁵¹ Там само. С.25.

⁵² Там само. С.27.

⁵³ Донесенія В.И.Григоровича объ его путешествіи по славянскимъ землямъ. Казань, 1915. С.7.

або маловідомі літературні твори. З цією метою у Болгарії він відвідав переважно більшість монастирів, у бібліотеках яких виявив і дослідив значну кількість рукописів релігійного змісту, про що й повідомив наукову громадськість⁵⁴. Зокрема, в Охридській церкві В.Григорович віднайшов рукописи творів Іоана Дамаскіна, а у Рілському монастирі – Житіє Кирила і Похвальні слова Кирилу та Евтимію Тирновському, котрі є цінними пам'ятками староболгарської літератури⁵⁵.

В.Григорович підтримував особисті зв'язки з тими болгарськими культурними діячами, доля яких була пов'язана з Одесою. Так, він опікувався поетом Хр.Ботевим⁵⁶, перекладачем і фольклористкою Е.Мутевою⁵⁷, листувався з Н.Геровим, В.Апріловим, Л.Каравеловим та ін.

Учений, для якого, за спогадами його студентів⁵⁸, не було нічого дорожчого за науку, закликав їх цінувати культуру інших народів. “Завдання наше, – наголошував професор, – віднайти, що у слов'янській літературі є свого, національного ... і що в неї припливло ззовні ...”⁵⁹. У підготовленому В.Григоровичем “Огляді слов'янських літератур”, що побачив світ у 1880 р., після смерті автора, значну увагу приділено

характеристиці болгарської літератури IX–X ст., зокрема творам Іоана Екзарха, “Розповіді про письмена” Чорноризця Храбра⁶⁰. Захоплення у В.Григоровича викликає подвижницька діяльність П.Хілендарського – автора “Історії слов'яноболгарської” (1762), котрий “писав під впливом любові для болгар, що забули свою славу старовину й історію”⁶¹. У своєму “Огляді...” В.Григорович не оминає увагою також тих учених, які займалися дослідженням болгарської літератури, зокрема Ю.Венеліна та І.Срезневського.

В.Григорович мріяв про слов'янську читальню і слов'янську книжкову торгівлю в Одесі. Будучи прихильником ідеї слов'янської взаємності, стверджуючи, що слов'янознавство не може розвиватися без взаємообміну культурними здобутками, В.Григорович не розумів, що “ані ідеальної “слов'янської взаємності”, про яку він мріяв, ані вільної від політичних і класових мотивів науки, за яку боровся учений, не могло бути”⁶².

Той факт, що першим ректором Київського університету Св.Володимира 1834 р. став учений-енциклопедист, видатний історик і філолог-славист Михайло Максимович (1804–1873), підтверджував серйозний інтерес тогочасної науки до проблем культури сусідніх слов'янських країн. У 1839 р. М.Максимович опублікував працю “Історія давньоруської словесності”, що відіграла значну роль у становленні російської й української славістики, а водночас і компаративістики. М.Максимович був переконаний, що “кожний народ живе по-своєму, тому і словесність у кожного окремо-

⁵⁴ Очеркъ путешествія по Европейской Турціи (Съ картою окрестностей Охридскаго и Преспанскаго озеръ) Виктора Григоровича. М., 1877. С.56,81,113.

⁵⁵ Там само. С.156, 158–159.

⁵⁶ Шайкевич Б.О. Одеса – огнище на българската култура. Одеса, 1995. С.59.

⁵⁷ Павлюк МВ. Болгаристика в Одеському університеті за 100 років: Тези доповідей. IV Міжвуз. республ. славист. конф. Одеса, 1961. С.61.

⁵⁸ Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. 1878.Т.XVIII. № 6. С.22, 24–25.

⁵⁹ Обзоръ славянскихъ литературъ. Лекціи В.Ив.Григоровича (Записано слушателемъ его А.Смирновымъ): [Отд. оттискъ изъ “Филологическихъ Записокъ”. Воронежъ, 1880. С.4.].

⁶⁰ Там само. С.8.

⁶¹ Там само. С.43.

⁶² Сергеев А.В. Исторические взгляды В.И.Григоровича. Казань, 1978. С.108.

го народу більш або менш особлива, і може бути предметом особливого вивчення і дослідження”⁶³. Одним із таких “окремих народів” М.Максимович вважав болгар. У праці ученого згадано творців болгарської словесності – перших письменників і перекладачів IX–X ст. Так, болгарський цар Симеон (890–927), якого народ справедливо назвав Книголюбцем, був, на думку М.Максимовича, засновником цілої школи перекладачів грецьких книг староболгарською мовою. До неї належали єпископи Костянтин та Климент, учні Кирила і Мефодія, монах Григорій та ін. “Але особливу увагу до себе привертає Іван [Іоан] Пресвітер Екзарх Болгарський, сучасник Царя Симеона. Цей учений муж, – підкреслив М.Максимович, – переклав слов’янською мовою із Дамаскіна Богословіє, яке у нас [українців] було відоме під назвою Книга Небес, і Філософію – Любомудріє. Сам написав “Шестоднев”⁶⁴. Ось чому творчість Іоана Пресвітера була у великій шані і ще 1824 р. стала предметом монографічного дослідження К.Калайдовича “Іоан Екзарх Болгарський”. У своїй “Історії...” М.Максимович не оминув увагою також монаха Хороброго (Чорноризця Храбра): “Він відомий невеликим твором про письменна, котрий являє собою одне з найважливіших джерел для початкової історії слов’янської писемності”⁶⁵. Нарешті М.Максимович вважав, що саме під благодійним впливом Болгарії, “де у IX і X століттях уже була наявною значна слов’янська писемність”⁶⁶, розвивалася культура Київської Русі.

Прихильне ставлення до Болгарії й солідарність з її народом у боротьбі проти турецького гніту засвідчує власна поетична творчість М.Максимовича. Так, у журналі “Киевская Старина” за 1898 р. опубліковані два написані українською мовою вірші – “До Задунайців” і “Варна”, котрі М.Максимович присвятив болгарам⁶⁷.

Вихованець Харківського університету Олександр Потебня (1835–1891) 1860 р. захистив магістерську дисертацію на тему “Про деякі символи у слов’янській поезії”, що вже на початку наукової діяльності вченого засвідчила його великий інтерес до болгарської культури. Наголосимо, що професор О.Потебня у своїх славистичних дослідженнях засуджував денационалізацію як явище аморальне, послідовно утверджував ідею співпраці народів, рівноправності й діалогу культур.

Визначальним для О.Потебні одразу став порівняльний принцип, яким він і керується у своїх працях, у тому числі фольклористичних⁶⁸. У них, здійснивши глибокий лінгво-стилістичний аналіз різномовних зразків слов’янської пісенної творчості, дослідивши їх розмір та ритмо-мелодіку, О.Потебня вказав на спільні моменти у змісті пісень східних, південних і деяких західних слов’ян, а відтак відзначив певну подібність у звичаях цих народів. О.Потебню був описаний і відображений у болгарських піснях звичай перев’язувати рушниками, поясами, солом’яними перевеслами тощо фруктові дерева для доброго врожаю⁶⁹. Запозиченим саме із староболгарської літературної пам’ятки X ст. – “Шестоднева” Іоана Екзарха – О.Потебня вважає

⁶³ Історія древней русской словесности. Сочинение Михаила Максимовича. К., 1839. С.3.

⁶⁴ Там само. С.168–169.

⁶⁵ Там само. С.170.

⁶⁶ Історія древней русской словесности. С.218.

⁶⁷ Памяти М.А.Максимовича: [Оттиск из журнала “Киевская Старина”. К., 1898. С.92–95].

⁶⁸ Потебня А.А. Объяснения малорусских и сродных народных пѣсенъ: [Отдѣльный оттиск из “Русского Филологического Вѣстника”. Варшава, 1883]; *Його ж.* Объяснения малорусских и сродных народных пѣсенъ. П. Колядки и щедровки: [Отдѣльный оттиск из “Русского Филологического Вѣстника”. Варшава, 1887] та ін.

⁶⁹ Потебня А.А. Объяснения ..., 1883. С.70.

звичай присипляти дитину після заходу сонця (у так званий “мертвий місяць”)⁷⁰. За спостереженнями О.Потебні, у болгарських піснях звучить мотив побудови дивовижного мосту із золота, поширений також у казках східних слов’ян (“Царівна-Жаба” та ін.)⁷¹. Дослідник стверджує, що протиставлення “дівоцької” та “парубоцької” краси є спільним для веснянок українців, болгар та деяких інших слов’ян⁷². Але якщо у болгарських піснях дівчина, котра є уособленням Сонця, як правило, розкидає коштовності, то у більшості слов’янських веснянок оспівується їх збирання⁷³. Усі ці приклади є свідченням того, що дослідник досконало знав слов’янську народнопоетичну та пісенну творчість, звичаї слов’ян. Це й дало йому підстави для висновку: “Подібність змісту, розміру пісні великоруської [російської. – Н.Г.], малоруської [української. – Н.Г.], сербської і болгарської змушує нас перш за все думати не про пізніше запозичення, а про їх початкову спорідненість”⁷⁴. Такі міркування О.Потебні згодом були творчо розвинені у фольклористичних працях М.Драгоманова та І.Франка, в яких наголошувалося на необхідності дослідження, зокрема, болгарської усної народної творчості у загальнослов’янському і більш широкому культурному контексті.

До 1863 р. з Київським, а в останні роки життя із Софійським університетами була пов’язана доля Михайла Драгоманова (1841–1895) – палкого прихильника слов’янського єднання на засадах федералізму. Працюючи в Болгарії, учений зайнявся з’ясуванням специфічних рис болгарського фольклору. Можна сміливо стверджувати, що після Ю.Венеліна, О.Бодяньського й О.Потебні М.Драгоманов зробив найвагомий внесок у вивчення болгарського фольклору українськими вченими.

На думку М.Драгоманова, Болгарія дала “серйозні наукові, по-європейському писані праці етнографічні й лінгвістичні, дуже багато періодичних видань”⁷⁵. Одним із них був “Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина”, що виходив за сприяння Міністерства освіти Болгарії і, вигідно вирізняючись з-поміж тогочасних часописів, засвідчив становлення академічної науки у країні, визволеній з-під турецького гніту. Саме у цьому збірнику вперше побачили світ праці М.Драгоманова про болгарський фольклор. Перекоаний у тому, що “вивчення народної, або ліпше сказати, усної словесності, становить важливу галузь моральних [гуманітарних. – Н.Г.] наук”⁷⁶, М.Драгоманов дослідив чимало слов’янських варіантів євангельських легенд, сказань, котрі, за його спостереженнями, набули значного поширення у південно- та східнослов’янських літературах і культурах Заходу і Сходу. Ця проблема свого часу цікавила російського вченого О.Веселовського, українських – М.Костомарова, М.Сумцова та інших, котрі, як і М.Драгоманов, вважали, що її дослідження можливе лише “на ґрунті вивчення фольклору різних народів, за широкого порівняльного методу”⁷⁷.

⁷⁰ Потебня А.А. Объяснения ..., 1883. С.81.

⁷¹ Там само. С.150.

⁷² Там само. С.115–116.

⁷³ Там само. С.166–167.

⁷⁴ Там само. С.46.

⁷⁵ Драгоманов М. Новоевропейські овочі з українського погляду // Народ. 1892. Ч.13–14. С.175.

⁷⁶ Сборникъ за народни умотворения ... 1889. Кн.І. С.1.

⁷⁷ Сумцовъ Н.Ф. Изслѣдованія М.П.Драгоманова по фольклору въ болгарскомъ “Сборникѣ за народни умотворения” // Записки Императорскаго Харьковского университета. 1898. Кн.4. Библиографія. С.2.

Проаналізувавши болгарські оповідання “Монах і ображена людина”⁷⁸ та “Святий Ілія, коли бачив великі гріхи на землі”⁷⁹, М. Драгоманов дійшов висновку, що тематично подібні до них оповідання є у середньовічній літературі різних країн. Зокрема, у Галичині були відомі два варіанти легенди “Про ангела, якого прогнав Господь”⁸⁰. Відгукуючись на фольклористичні праці М. Драгоманова, І. Франко пригадував, що цікавий варіант казки на мотив “Сказання про пожертвування власної дитини” був записаний ним ще у гімназійні роки за розповіддю його товариша з-під Дрогобича⁸¹.

Неабиякий інтерес викликає і подана М. Драгомановим генеалогічна таблиця варіантів історії Едипа⁸², де знайшли своє місце болгарська історія про Св. Павла Кесарійського, українська легенда про Св. Андрея й українська пісня про вдову та її синів.

М. Драгоманов дослідив також українську легенду про народження козацького воеводи Семена Палія. На її прикладі вчений довів, що у слов’ян досить поширеними були сказання про героїв-безбаченків, котрі завдяки своїм подвигам в ім’я народу блискавично швидко досягали вершин влади. У болгар такі сказання, як правило, присвячувалися конкретним історичним постатям, а в українців, окрім того, ще й відзначалися гострою соціальною спрямованістю.

Виявляючи специфічні риси білоруських, болгарських та українських євангельських оповідей, М. Драгоманов констатує, що найближчим за фабулою до болгарського оповідання “Господь і два попи у лісі” було українське оповідання, записане П. Чубинським у Київській губернії⁸³.

За словами І. Франка, цінність досліджень М. Драгоманова саме і полягає у тому, що він “зводить до купи значне число народних оповідань, починаючи від болгарського... , далі великоруські, українські, білоруські, гасконські і сербські, і знаходить їх спільне джерело [йшлося, зокрема, про апокрифічну легенду “Євангеліє про дитинство Христове”. – Н.Г.]”⁸⁴.

Як представник культурно-історичної школи у літературознавстві М. Драгоманов був одним із найвизначніших і найпослідовніших на Україні прибічників порівняльного методу, спираючись на який прагнув обґрунтувати пріоритетність загальнолюдських гуманістичних та естетичних цінностей у національно-культурному розвитку⁸⁵. Дослідники наукової діяльності М. Драгоманова відзначали, що своїм творчим духом учений захопив І. Франка, М. Грушевського і таких прихильників порівняльного методу в Галичині, як В. Гнатюк, В. Щурат, О. Колесса та ін.⁸⁶ Саме І. Франко був одним із перших рецензентів фольклористичних праць М. Драгоманова. Виступаючи 1894 р. у Львові на ювілейному вечорі, присвяченому 30-річчю наукової діяльності М. Драгоманова, І. Франко наголосив: “Драгоманов навчив нас [українських дослідників] бачити сліди давніх культурних зв’язків нашого народу з другими, свідоцтва о таких духовних зносинах і впливах”⁸⁷, а “порівнюючи їх [українські пісні й опові-

⁷⁸ Сборникъ за народни умотворения ... 1889. Кн.V. С.153–154.

⁷⁹ Сборникъ за народни умотворения ... 1891. Кн.VI. С.117–119.

⁸⁰ Там само. 1889. Кн.I. С.109; 1890. Кн.II. С.195.

⁸¹ Франко І. Болгарські праці М. Драгоманова // Франко І. Збір. тв. Т.46. Кн.2. С.41.

⁸² Сборникъ за народни умотворения ... 1889. Кн.II. С.104.

⁸³ Там само. С.3.

⁸⁴ Франко І. Дальші болгарські праці М. Драгоманова // Франко І. Збір.тв. Т.28. С.294.

⁸⁵ Українська літературна енциклопедія: У 5-ти т. К., 1990. Т.2. С.102.

⁸⁶ Блецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Прага, 1925. Т.I. С.4.

⁸⁷ Михайло Петрович Драгоманов. 1841–1845. Єго юбилей, смерть, автобіографія і опис творів. С портретом небіжчика. Зладив і видав М.Павлик. Коштом українців. Львів, 1896. С.29.

данья] з піснями й оповіданнями інших народів, показав, що се твори зашли, запозичені нами від сусід, а заразом показав, яка то важна річ знати відки і як ті твори заходили до нас і яку науку приносили нашому народови”⁸⁸. М. Драгоманов, по суті, розробив головні засади прийнятої згодом в українському літературознавстві методики і методології вивчення усної творчості будь-якого народу, за якою: 1) фольклористика повинна посідати одне з чільних місць серед гуманітарних наук⁸⁹; 2) дослідження усної народної творчості неодмінно має бути інтернаціональним, порівняльним⁹⁰. Тезу про інтернаціональність усної народної творчості кожного народу М. Драгоманов доводить у багатьох на вдалі паралелі і зіставлення працях про усну народну творчість болгар, надрукованих у десяти випусках “Сборника за народни умотворения ...” за 1889–1895 рр. Ці праці українського вченого одержали високу оцінку болгарської академічної науки. Так, порівнюючи внесок першого українського дослідника болгарського фольклору Ю. Венеліна з доробком у цій галузі М. Драгоманова, М. Арнаутов відзначав: “Як колись одноплемінник Драгоманова Юрій Венелін, карпатський українець, запалив першу іскру нашого [болгарського] національного прозріння, вивчення нашого [болгарського] рідного минулого і нашої [болгарської] живої старовини, чим прискорив болгарське відродження, так півстоліття по тому історик ... скерував науку про нашу [болгарську] народну творчість до нових, сучасних горизонтів”⁹¹.

На 70-ті роки XIX ст. припадає початок викладацької і наукової діяльності відомого літературознавця, історика, фольклориста Миколи Дашкевича (1852–1908), випускника Київського університету. Він, за словами М. Грушевського, “був Українцем з роду, Українцем з виховання, Українцем своїми науковими інтересами і безсумнівно своїми симпатіями”⁹². Прихильник теорії порівняльного вивчення літератур, М. Дашкевич наголошував на необхідності використання у процесі дослідження історико-філологічних даних задля виявлення відмінностей чи подібностей у розвитку літератур окремих слов’янських народів⁹³.

Великий діапазон літературних проблем, досліджуваних ученим, вимагав глибокого проникнення у народну творчість слов’ян, як, наприклад, у ґрунтовній праці професора про билинний епос та думи⁹⁴, поміченій свого часу І. Франком⁹⁵. У ній М. Дашкевич аргументовано довів, що як на назвах дум, так і на техніці їх складання позначилась взаємодія культури українців з румунською, болгарською, сербською культурами. Принагідно професор тлумачив походження болгарського слова “дума”, що семантично відповідало українському “слову”⁹⁶. Саме під впливом сербського та болгарського епосу формувалося, на думку вченого, українське пісенне мистецтво.

⁸⁸ Михайло Петрович Драгоманов. 1841–1845. Сто юбилей, смерть, автобіографія і опис творів. С. 29.

⁸⁹ Сборник за народни умотворения ... 1889. Кн. I. С. 1.

⁹⁰ Там само. 1890. Кн. II. С. 3.

⁹¹ Арнаутов М. Очерци по българския фолклор. С. 400.

⁹² Грушевський М. Микола Дашкевич. 1852–20.1.1908 // Записки НТШ. 1908. Т. 81. С. 145.

⁹³ Дашкевич Н. Постепенное развитие науки истории литератур и современные ее задачи // Университетскія Извѣстія. Печатный органъ Киевскаго Университета Св. Владимира. 1877. № 10 (Октябрь). С. 747.

⁹⁴ Дашкевич Н. Нѣсколько слѣдствъ общенія южной Руси съ югославянами въ литовско-польскій періодъ ея истории, между проч. – въ думахъ // Изборникъ Киевскій. К., 1904. С. 119–137.

⁹⁵ Н. П. Дашкевичъ. Общение Южной Руси с югославянами в литовско-польскій періодъ ее истории, между проч[им] – в думахъ (“Изборникъ Киевскій”, К., 1904, с. 119–137): [Рец.] // Франко І. Зібр. тв. Т. 36. С. 30–32.

⁹⁶ Дашкевич Н. Нѣсколько слѣдствъ общенія ... С. 123.

Мотиви гайдуцьких та юнацьких пісень болгар, сербів та інших південно-слов'янських народів звучали в українських думках. Їх об'єднувала, за спостереженнями М.Дашкевича, ніжність почуття, глибока туга і печаль як символ тривалої боротьби пригноблених народів за політичну свободу, утвердження національної самосвідомості й відродження духовності⁹⁷.

М.Дашкевич був послідовним прихильником слов'янської ідеї і вірив, що саме Києву у майбутньому належатиме провідна роль у її розвитку⁹⁸.

Наприкінці XIX– на початку XX ст. Київська університетська школа слов'янознавства представлена такими відомими іменами, як Т.Флоринський, А.Степович, К.Радченко, О.Лук'яненко.

Попри негативне ставлення Тимофія Флоринського (1854–1919) до української мови⁹⁹, усе ж не можна оминати увагою його дослідження у галузі вивчення південно-слов'янських культур. Так, уже у своїй вступній лекції зі слов'янознавства¹⁰⁰ він наголосив на необхідності вивчення болгарської й сербської літератур, що, на його думку, мало би стати одним із провідних напрямів славістики¹⁰¹. Бо тільки розвиток усього комплексу слов'янознавчих дисциплін міг, на переконання Т.Флоринського, передати дух близьких народів, а відтак навчити по-справжньому цінувати власну культуру¹⁰².

З науковою метою Т.Флоринський відвідав у 1882–1883 рр. Болгарію, де зібрав цінний матеріал, використаний згодом у процесі викладання, зокрема, історії болгарської літератури для старшокурсників слов'янського відділення Київського університету й на Вищих жіночих курсах¹⁰³. Він ознайомлював слухачів з тими унікальними джерелами, які вдалося опрацювати у Народній бібліотеці Софії. Так, там його увагу привернула рукописна пам'ятка болгарської культури XIV ст., відома як Синодик царя Бориса. Цей рукопис проливав світло на богомільський рух, який, на думку Т.Флоринського, мав “безперечно важливе політичне, соціальне і культурне значення для усього південного слов'янства”¹⁰⁴.

Т.Флоринський був ініціатором заснування студентського наукового гуртка у Київському університеті, на засіданнях якого виголошувалися доповіді, присвячені болгарській літературі. Окремі з них були відзначені високими університетськими нагородами¹⁰⁵.

⁹⁷ Дашкевич Н. Несколько слѣдовъ общенія ... С.135–136.

⁹⁸ Дашкевич Н.П. Подвиг славянских первоучителей как основателей славянской самобытности и единения // Институт рукопису ЦНБ ім. В.Вернадського НАН України. Ф. 65. № 105. Арк. 36.

⁹⁹ Флоринскій Т.Д. Малорусскій языкъ и “українсько-руський” літературний сепаратизмъ. СПб., 1890; Його ж. Нужны-ли “українскія кафедры”? Львовъ, 1907 та ін.

¹⁰⁰ Вступительная лекція по славяновѣдѣнію. Доц. Т.Флоринскаго // Университетскія Извѣстія. 1882. № 4. (Апрель). С.63–72.

¹⁰¹ Там само. С.70.

¹⁰² Там само. С.72.

¹⁰³ Биографическій словарь преподавателей Имп. Университета Св.Владиміра (1834–1884). К., 1884. С.573.

¹⁰⁴ Къ вопросу о богомилахъ. Тимофея Флоринскаго // Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, составленный и изданный учениками В.И.Ламанскаго по случаю 25-лѣтія его ученой и профессорской дѣятельности. СПб., 1883. С.33.

¹⁰⁵ Академическіе списки Имп. Университета Св. Владиміра (1834–1884). К., С.64–65.

Названий свого часу “репрезентантом літературознавчої болгаристики в Києві”¹⁰⁶ Т.Флоринський, на жаль, не став автором спеціального дослідження з проблем болгарської літератури, хоча у численних критико-бібліографічних оглядах праць зі слов’янознавства¹⁰⁷ не оминав увагою актуальні питання історії й культури Болгарії. Так, високо оцінивши “Історію слов’яноболгарську” П.Хілендарського як “перший заклик до пробудження національного почуття у зневаженого і пригнобленого народу”¹⁰⁸, Т.Флоринський особливо наголосив на тому, що поява цієї праці спонукала болгар до дослідження свого минулого ще наприкінці XVIII ст. У 1792 році ієромонахом Спиридоном була написана “Коротка історія про болгарський народ слов’янський”, видана у 1900 р. за сприяння Св.Синоду Болгарської церкви з науковим коментарем відомого у той час болгарського професора В.Златарського. На думку Т.Флоринського, цінність праці о.Спиридона полягає у тому, що у ній, зокрема, використано чимало літературних пам’яток: життя Кирила і Мефодія, твори Е.Тирновського, південнослов’янські літописи і народні перекази тощо. Відтак “Коротку історію...” о.Спиридона можна було вважати, за словами Т.Флоринського, “першою спробою побудувати болгарську історіографію на вивченні якомога більшої кількості джерел [у тому числі й літературних. – Н.Г.]”¹⁰⁹, а внесок В.Златарського у популяризацію болгарської культури – справою корисною і важливою.

Андронік Степович (справжнє прізвище Дудка-Степович), (1856–1935), закінчивши 1879 р. Київський університет, присвятив свою діяльність перекладам творів болгарських літераторів. Але інтерес до усної народної творчості слов’ян пробудився у нього набагато раніше. В Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В.Вернадського НАН України у м. Києві зберігається збірник пісень, у тому числі болгарських, укладений у 1869–1870 рр. А.Степовичем, тоді учнем третього класу Чернігівської гімназії¹¹⁰.

З 1892 аж до 1924 рр. (з перервами) А.Степович обіймав посаду приват-доцента Київського університету, де викладав історію слов’янських літератур. Водночас, особливо наприкінці XIX ст., він активізував свою видавничу діяльність. За його редакцією вийшли дві книги – “Словянська Бесіда” (“Славянская Бесѣда”) й літературно-науковий збірник оповідань і статей зі слов’янознавства “Світанок” (“Разсвѣтъ”), котрі активно популяризували болгарську літературу. Так, “Світанок” помістив на своїх сторінках перекладені А.Степовичем російською мовою вірші І.Вазова з його збірки “Італія”¹¹¹. А.Степович був особисто знайомий з І.Вазовим. Після зустрічі з ним у Києві 1888 р. на святкуванні 900-ї річниці хрещення Київської Русі А.Степович відзначив: “Вазов справив на нас [присутніх на урочистостях] надзвичайно приємне

¹⁰⁶ Енциклопедія українознавства: Словникова частина / За ред. В.Кубійовича. Париж; Нью-Йорк, 1976. Т.8. С.2879.

¹⁰⁷ Афонские акты и фотографическія снимки съ нихъ въ собраніяхъ П.И.Севастьянова. Библиографическое разысканіе Тимофея Флоринскаго. СПб., 1880; Университетскія Извѣстія. 1885. № 2. (Февраль). С.85–114; 1889. №1. (Январь). С.15–40; 1897. №2. (Февраль). С.1–41 та ін.

¹⁰⁸ Флоринскій Т.Д. Критико-библиографическій обзоръ новѣйшихъ трудовъ и изданій по славяновѣдѣнію. IX. К., 1902. С.39.

¹⁰⁹ Там само. С.42.

¹¹⁰ Степовичъ А.И. Книга славянства. Произведения народов славян и их певцов // Інститут рукопису ЦНБ ім. В.Вернадського НАН України. Ф. 179. № 6.

¹¹¹ Степовичъ А. Разсвѣтъ. Литературно-научный сборникъ рассказовъ и статей по славяновѣдѣнію. К., 1893. С.91–98.

враження своїми гарячими слов'янськими переконаннями"¹¹². Ці погляди “кращого болгарського поета”¹¹³ творчо позначилися на його поезії, зокрема на вірші “Слов'янський звук”, який А.Степович помістив у своєму збірнику¹¹⁴. Високу оцінку перекладач дав патріотичним творам І.Вазова – поемі “Епопея забутих” (“Епопея на забравените”) і особливо – роману “Під ігом” (“Под игото”)¹¹⁵.

Відгуки на болгарську прозу, зокрема на твори І.Вазова, займають помітне місце і у критико-бібліографічних оглядах А.Степовича. Так, рецензуючи збірку його гумористичних оповідань про побут жителів болгарської столиці “Подряпини і плями” (“Драски и шарки”), А.Степович відзначив, що “форма легких, коротеньких і невибагливих нарисів дуже зручна для фотографування життя болгарського “освіченого” прошарку, і таке фотографування виявилось для Вазова досить вдалим”¹¹⁶.

Чи не єдиним українським славістом, котрому на межі століть вдалося за одну поїздку побувати практично в усіх слов'янських землях, опрацювати архівні матеріали і рукописи в Болгарії, став Костянтин Радченко (1872–1908). Увагу наукової громадськості він привернув ще 1898 р. своєю магістерською дисертаційною працею на тему “Релігійний і літературний рух у Болгарії в епоху перед турецьким завоюванням”. Наголосивши у ній на необхідності порівняльного вивчення історико-культурних процесів у Європі XIV ст.¹¹⁷ і дослідивши вплив Візантії на духовне життя Болгарії, К.Радченко відзначив продуктивність південно-східнослов'янських літературних зв'язків, які були фактично припинені на цілих п'ять століть через поневолення південних слов'ян Туреччиною¹¹⁸. З 1901 р. він почав працювати у Ніжинському історико-філологічному інституті, де зосередився на вивченні джерел про богомільський рух у Болгарії й апокрифічну літературу, котрі згодом використав у своїх історико-культурних дослідженнях¹¹⁹.

Згаданих у статті відомих учених, як бачимо, об'єднувало перш за все ставлення до Болгарії як до “найцікавішого поля для студій”¹²⁰. Окрім того, усі вони надавали перевагу історико-філологічному порівняльному вивченню болгарської культури у загальнослов'янському контексті.

У доробку цих учених – численні дослідження давньоболгарських текстів, народнопоетичних зразків, переклади творів художньої літератури епохи болгарського Відродження, перші розробки методологічних засад порівняльного вивчення споріднених культур. Саме ці вчені XIX ст., безсумнівно, заклали міцне підґрунтя для подальшого розвитку української літературознавчої болгаристики у XX ст.

¹¹² *Степович А.* Разсвѣтъ. Литературно-научный сборник рассказов и статей по славяновѣдѣнію С.97.

¹¹³ Там само. С.95.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Там само. С.97–98.

¹¹⁶ *Степович А.* 93 отзыва о новѣйших книгахъ по славяновѣдѣнію // Славянскія Извѣстія : [Отд. оттискъ изъ “Филологическихъ Записокъ”. Воронежъ, 1897. С.130].

¹¹⁷ *Радченко К.* Религиозное и литературное движение въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ. К., 1898. С.338.

¹¹⁸ Там само. С.340–341.

¹¹⁹ *Радченко К.* Къ исторіи философско-религиознаго движенія въ Византіи и Болгаріи XIV вѣка // Научно-литературный сборникъ. Повременное издание “Галицко-Русской матицы”. Львовъ, 1902. Т.2. Кн.І. С.26–29; *Його ж.* Этюды по богомилству. Къ вопросу объ отношеніи апокрифовъ къ богомилству // Изборникъ Кіевскій. К., 1904. С.29–38 та ін.

¹²⁰ *Драганъ.* Любень Каравеловъ найзнаменитіший болгарскій писатель и его эпоха // Зоря. 1888. Р.9. Ч.13–14. С.222.